

Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-ABD İlişkilerinde Karadeniz

Burçin Canar*

Özet

Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'nin Montrö'nün korunmasına, ABD'nin ise Rus etkisinin sınırlandırılmasına yönelik çatışan bölgesel öncelikleri nedeniyle Karadeniz, Ankara-Washington iş birliği alanlarında sınırlı bir yer bulmuştur. Türkiye, Rusya-Gürcistan Savaşı'nda bölgesel çıkarları çerçevesinde bir Karadeniz politikası izlemeyi sürdürmüştür. RF'nin, NATO'nun Karadeniz'e genişlemesini durdurması üzerine, İttifak'ın bölgedeki varlığını pekiştirmeye yönelik Washington, Türkiye'nin ABD politikalarını veto etmeyen NATO müttefikine dönüşmesini hedeflemiştir. Ukrayna Krizi'nin Ukrayna Savaşı'na evrildiği süreçte Türkiye, bölgeye NATO üyesi olarak yaklaşmıştır. Ankara'nın, ABD'nin bölgesel önceliğiyle çakışan söylemleri ve politikaları, Türkiye'nin Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin korunmasını önceleyen Karadeniz politikasından ciddi bir kopuşu temsil etmektedir.

Anahtar Kelimeler

Karadeniz, Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Türkiye, ABD, NATO.

* Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, burcincanar@karatekin.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9491-4799
Makale geliş tarihi: 07.08.2024
Makale kabul tarihi: 21.09.2024

The Black Sea in Türkiye-US Relations After The Cold War

Abstract

After the Cold War, due to conflicting regional priorities of Türkiye to protect Montreux and the USA to limit Russian influence, the Black Sea has found a limited place in Ankara-Washington cooperation areas. Türkiye continued to pursue a Black Sea policy according to her regional interests during the Russia-Georgia War. After RF stopped NATO's expansion into the Black Sea, Washington turned to strengthening the Alliance's presence in the region and aimed to turn Türkiye into a NATO ally that doesn't veto US policies. During the period when the Ukraine Crisis evolved into the Ukraine War, Türkiye has approached the region as a NATO member. Ankara's rhetoric and policies, which coincide with the US' regional priority, represent a serious departure from Türkiye's Black Sea policy, which prioritizes the protection of Montreux Straits Convention.

Keywords

Black Sea, Montreux Straits Convention, Türkiye, USA, NATO.

Giriş*

SSCB'nin dağılmasının ardından hegemonyasını sürdürmeyi hedefleyen Amerika Birleşik Devletleri (ABD) için Türkiye'nin stratejik önemi devam etmektedir. Soğuk Savaş sonrasında Doğu Avrupa'dan Karadeniz'e, Güney Kafkasya'dan Merkezi Asya'ya ve Orta Doğu'ya etki alanını genişletmeye çalışan Washington, bu bölgelerin merkezinde yer alan Türkiye'yi 'ABD ile iş birliği yapması gereken' bir ülke olarak konumlandırmıştır. Türkiye'nin Batı'yla yaptığı iş birliği ile başta Merkezi Asya ülkelerine model olması, Doğu Avrupa'dan başlayarak Karadeniz'e uzanan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) genişlemesine onay vermesi, büyük oranda eski Sovyet coğrafyasıyla örtüşen bu bölgelerin Avrupa-Atlantik sistemiyle bütünleşmesini desteklemesi, Rusya Federasyonu (RF) yerine Washington ve Brüksel ile iş birliği yapması; ABD'nin yaşamsal çıkarları açısından önemli görülmüştür. Soğuk Savaş sonrasında ABD liderliğinde Avrupa-Atlantik etki alanına dahil edilmeye çalışılan bölgeler arasında

* Bu makale, 12-13 Ekim 2023 tarihlerinde gerçekleştirilen *VII. Mülkiye Uluslararası İlişkiler Kongresi Cumhuriyetin Yüzüncü Yılında Türk Dış Politikası* başlıklı Kongre'de sunulan ve bildiri özeti kitabında yer alan aynı başlıklı bildiri özetinin (Canar, 2023) geliştirilmiş halidir.

yer alan Karadeniz, Türkiye'nin Washington yerine bölge devletleri ile iş birliğine önem verdiği bir bölge olarak dikkat çekmiştir.

1952'den beri NATO üyesi olan, SSCB'nin dağılmasının ardından ABD ile stratejik ortaklığını pekiştiren, Avrupa Birliği'ne (AB) tam üyeliği hedefleyen Türkiye, Karadeniz'de Avrupa-Atlantik güçlerinden ayrı, kendi çıkarlarına dayanan bir bölge politikasını benimsemiştir. Türkiye, Karadeniz'i kendi girişimi olan Karadeniz Ekonomik İş Birliği Örgütü'yle (KEİÖ) tanımlarken; ABD, bölgeyi Genişletilmiş Karadeniz (*Wider Black Sea*) olarak nitelendirmekte ve Ukrayna Savaşı'ndan bu yana RF'yi 'dışarıda bırakan' bir "Karadeniz devletleri" tanımı yapmaktadır (H.R.1680, 2023)¹. Türkiye, bölge ülkeleri ve özelde kıyıdaş ülkeler arasında iş birliğini vurgularken; ABD, Karadeniz'de NATO'nun "sunacaklarının yerine geçebilecek" bir oluşumun olmadığını savunmaktadır (Asmus, 2006: 31; Wilson, 2006). Karadeniz bölgesine ilişkin Ankara'nın ve Washington'un farklı görüşleri, bölgeye ilişkin farklı önceliklerinden ve bu çerçevede Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne yönelik farklı bakış açılarından kaynaklanmaktadır. ABD'nin Karadeniz politikası, RF'nin bölgedeki etkisini sınırlamaya; Türkiye'nin bölge politikası ise, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin korunmasına odaklanmıştır. Nitekim, Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nde getirilen kısıtlamaları kaldırarak Boğazlar bölgesinin askerden arındırılmış durumunu sona erdiren ve Türkiye'nin Boğazlar bölgesinde tam egemen yetkilere sahip olmasını sağlayan niteliğiyle Ankara için yaşamsal önemde olan Montrö Boğazlar Sözleşmesi (Meray ve Olcay, 2023: 691), Türkiye'nin Karadeniz politikasına yön vermiştir. Washington yönetimi ise, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne uyduğunu vurgulamakla birlikte, bölgesel güvenlikte NATO'yu öncelemektedir (Wilson, 2006). İttifak'ın Karadeniz'e olan sınırlarını genişletmesiyle eş zamanlı olarak geliştirilen Genişletilmiş Karadeniz projesi de NATO'nun bölgedeki varlığının artırılmasını savunmakta; ABD'nin sürekli varlık gösteremediği tek denizin Karadeniz olmasına neden olan ve 'NATO'nun girişimlerini engelleyen' Montrö'yü sona erdirmeye ya da gözden geçirmenin "gereği"ne işaret etmektedir (Jackson, 2005; Simon, 2006: 86, 91). Genişletilmiş Karadeniz projesinin geliştirildiği bu süreçte bölgeye yönelik ABD'ninkinden farklı bir önceliği olmasına rağmen Türkiye, NATO'nun Karadeniz'e genişlemesini ve İttifak'ın Karadeniz'deki varlığını artırmayı hedefleyen zirve kararlarına imza atmış, Kanal İstanbul projesini gündeme getirmiştir.

Bu çalışmada, Soğuk Savaş sonrasında Karadeniz'in, Ankara'nın ve Washington'un bölgeye ilişkin farklı önceliklerine rağmen, Türkiye-ABD ilişkilerinde bölgesel iş birliği alanına dönüşme süreci incelenecektir. Çalışmada,

1 "Karadeniz Güvenlik Yasası"nda, kıyıdaşlardan Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Ukrayna ve Gürcistan ile kıyıdaş olmayan Moldova "Karadeniz Devletleri" olarak nitelendirilmektedirler (H.R. 1680, 2023).

Karadeniz'i "Türk-Rus gölü olarak tutma çabaları"dan² Ankara'nın ve Washington'un Karadeniz'i "Rus gölü" olarak nitelendirmelerine (Elekdag, 2016: 196; Brzezinski, 2021)³ evrilen süreçte, Türkiye'nin onayıyla NATO'nun bölgede artan varlığının Karadeniz'i, Ankara-Washington ilişkilerinde iş birliği alanına dönüştürdüğü savunulacaktır. Bu iş birliğinin göstergesi olarak Ankara'nın bölgesel önceliğinin ABD'ninkiyle çakışmasının, Türkiye'nin Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin korunmasını temel alan bölge politikasından ciddi bir kopuşa neden olması; bu çakışmanın temel varsayımdır.

Bu amaçla çalışmada öncelikle, ABD'nin Karadeniz politikasında Türkiye'nin yeri değerlendirilecektir. İlk bölümde, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni ve Ankara-Moskova iş birliğini bölgesel çıkarları açısından engel/sorun olarak gören Washington'un; Türkiye'yi, veto yetkisini kullanmayan, bölgesel önceliğini ABD'ninkiyle uyumlaştırarak RF yerine Washington ve Brüksel ile iş birliği yapan bir NATO müttefikine dönüştürmeyi hedeflediği ileri sürülecektir. İkinci bölümde, Türkiye'nin Montrö'nün korunmasını temel alan, RF dahil bölge devletleriyle iş birliğine ağırlık veren; ABD'nin ise, RF'yi 'dışarıda' bırakan, NATO'yu önceleyen farklı yaklaşımları, Ankara'nın ve Washington'un Rusya-Gürcistan Savaşı'na yönelik tutumları incelenerek ortaya konulacaktır. Bu bölümde, ABD'nin 'Montrö ve Türkiye-RF iş birliği engellerini' aşma çabalarına karşın, Ankara'nın Montrö'nün korunmasını önceleyen Karadeniz politikasını sürdürdüğü savunulacaktır. Üçüncü bölüm ise, Ukrayna Krizi'nden Ukrayna Savaşı'na bölgesel önceliğini ABD'ninkiyle uyumlaştıran Türkiye'nin, ABD

2 Türkiye-RF iş birliğini simgeleyen KEİÖ, Karadeniz Deniz Görev Gücü (BLACKSEAFOR) ve Karadeniz Uyum Harekâtı (KUH), Genişletilmiş Karadeniz projesinde Karadeniz'i "Türk-Rus "gölü" olarak tutma çabaları" şeklinde nitelendirilmiştir (Simon, 2006: 86-88).

3 Literatürde ağırlıklı olarak, Ankara'nın Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni, ABD'nin ise NATO'yu önceleyen farklı yaklaşımlarını sürdürdükleri saptamasına dayanılarak Karadeniz, Türkiye-ABD ilişkilerinde bir iş birliği alanı olarak değerlendirilmemektedir. Örneğin Kemal Kirişçi'ye (2024) göre, Türkiye'nin İsveç'in NATO üyeliğini onaylamasıyla Karadeniz konusunda Türkiye ve NATO-ABD pozisyonları arasında bir "çakışma" meydana gelmekle birlikte, Ankara'nın Ukrayna Savaşı'na yönelik tutumu, Montrö'yü temel alan "tarihi duruşuyla tutarlıdır". Danforth ve Stein (2024), Ankara'nın dış politikasında artık ABD'yi "gerekli bir ortak olarak" görmediğini, ABD'nin Karadeniz'e yaklaşımının Ankara'nın çıkarlarına "kısmen aykırı olduğunu" ve "Ankara'nın kriz zamanlarında ABD'nin çıkarlarını destekleyeceğine güvenilemeyeceği"ni öne sürmüşlerdir. Diğer taraftan Çelikkpala (2019), Ukrayna Krizi'nin başlamasının ardından, 2016'ya geldiğinde Ankara'nın Karadeniz'i "Rus gölü" olarak nitelendirerek, "dengeleri önemsemekle birlikte NATO üyesi olduğunu adeta yeniden" hatırladığını ve "en azından Karadeniz'deki dengelerde Rusya'ya karşı tarafta yeniden" konumlandığını ileri sürmüştür; Ankara'nın Karadeniz politikasındaki değişimi, Türk-Rus ilişkilerini merkeze alarak değerlendirmiştir. Bu çalışmada ise, Ankara'nın bölge politikasındaki değişimin, Karadeniz'i Türkiye-ABD ilişkilerinde iş birliği alanına dönüştürmesiyle Ankara'ya, Montrö'nün korunmasını temel alan politikasından kopardığı savunularak, çalışmanın ilgili literatüre katkıda bulunması amaçlanmaktadır.

politikalarını veto etmeyen NATO müttefikine dönüşümünü konu alacaktır. Bu doğrultuda, Ankara'nın bölgesel önceliğinin, Rusya-Gürcistan Savaşı'nda olduğu gibi Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin korunması değil, ABD'nin bölgesel önceliği olan Rus etkisinin sınırlandırılmasına dönüştüğü; bu dönüşümün ise, Türkiye'nin Karadeniz politikasından ciddi bir kopuşu temsil ettiği ileri sürülecektir. Bu çerçevede üçüncü bölümün alt başlıklarında Ankara'nın, Montrö'nün korunmasını temel alan Karadeniz politikasını, bu Sözleşme'yi yalnızca uygulamakla sınırlaması, Türkiye'nin onayıyla NATO'nun bölgede artan varlığı, Karadeniz Mayın Karşı Tedbirleri Görev Grubu ve Kanal İstanbul projesi değerlendirilecektir.

ABD'nin Karadeniz Politikasında Türkiye'nin Yeri

Soğuk Savaş sonrasında hegemonyasına karşı çıkacak olası rakiplerini ve bölgesel ittifakları engellemeyi hedefleyen ABD için Avrasya 'kontrol edilmesi gereken' bir kıta olarak öne çıkmıştır. Nitekim Avrasya (hem batısı Avrupa hem de doğusu Asya ile birlikte (Brzezinski, 1997: xiii)), SSCB sonrası uluslararası siyasette 'dünya hâkimiyeti' açısından 'yaşamsal önemde' bir kıta olarak yerini almıştır. Avrasya hâkimiyeti, "gerçek anlamda ilk küresel güç" olan ABD'nin "küresel üstünlüğünün" devamı için önemli görülmüş (Brzezinski, 1997: xiii, xiv); Harold Mackinder'in jeopolitik kuramcılara ve küresel/bölgesel güçlere 'yol gösteren' formülü (Brzezinski, 1997, s. 38, 39) bu süreçte yeniden gündeme gelmiştir: Doğu Avrupa'ya hâkim olan Avrasya'ya, Avrasya'ya hâkim olan dünyaya hâkim olur. Böylece 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla Almanya'nın birleşmesi, Doğu Avrupa'nın Batı Avrupa'yla bütünleşme sürecinin ilk adımı olmuş; SSCB'nin dağılmasının ardından NATO ve AB genişlemeleriyle eski Sovyet coğrafyasının ABD liderliğinde Avrupa-Atlantik sistemine eklenmesi süreci hız kazanmıştır.

Bu süreçte ABD'nin küresel stratejisinde NATO müttefiki "Türkiye'nin yeri ve önemi" giderek artmış; Washington "Avrasya'da etkinliğini yerleştirmek için" Ankara'nın iş birliğine ihtiyaç duymuştur (Uzgel, 2001: 251). Kasım 1999'daki Türkiye ziyaretinde dönemin ABD Başkanı Bill Clinton'ın "Kore'den Kosova'ya dek Türkiye'nin ABD'nin yanında" olduğunu vurgulaması (Uzgel, 2001: 277), Washington'un bu iş birliğine duyduğu ihtiyacın önemli bir göstergesi olmuştur. Öte yandan, Türkiye'nin Karadeniz'de, ABD'ninkinden farklı bir önceliğinin olması; 'Kore'den Kosova'ya uzanan' Ankara-Washington iş birliği alanlarında Karadeniz'in 'sınırlı' bir yer bulmasına yol açmıştır. Bölge ülkelerinin, kendisinin de bir parçası olduğu Avrupa-Atlantik kurumlarıyla bağlarının gelişmesini destekleyen Türkiye, diğer taraftan Montrö'nün korunmasını hedefleyen Karadeniz politikasının bir gereği olarak bölge, özelde de kıyıdaş ülkeler arasında iş birliğine verdiği önceliği, kendi girişimleri olan KEİÖ, BLACKSEAFOR ve

KUH oluşumlarıyla somutlaştırmıştır. ABD ise, Karadeniz'deki etkisini yaymak için iş birliğine ihtiyaç duyduğu NATO müttefiki Türkiye'nin, bölgesel önceliğinin bir gereği olarak, RF ile iş birliği yapmasını temel bir sorun olarak değerlendirmiştir (Canar, 2012: 57).

Washington'un Karadeniz politikası öncelikle, ABD hegemonyasına karşı çıkan ve 'yakın çevre' olarak nitelendirdiği eski SSCB ülkelerini kendi yaşamsal çıkar alanı olarak gören RF'nin, Karadeniz'deki etkisini sınırlamaya yönelmiştir. Bu çerçevede ABD, "RF'nin rakip yerine "Batı politikalarını veto etme yetkisi" tanınmamış bir ortak" olmasını hedeflemiştir (Larrabee, 2004: 153; Asmus, 2006: 26'dan Akt. Canar, 2012: 56). Böylece NATO ve AB eş zamanlı olarak Karadeniz'e doğru genişlerken, 'dışarıda' bırakılan RF'nin (Canar, 2022: 132) İttifak ve Birlik üyesi olmayacağı için veto hakkı olmayacak; Batı'nın veto hakkı tanınmayan ortağı olarak RF, Avrupa-Atlantik etki alanının kendi sınırlarına doğru genişlemesine de itiraz etmeyecekti. Oysa RF, dışında bırakıldığı Avrupa-Atlantik etki alanının eski Sovyet coğrafyasına doğru yayılmasını kendisi açısından temel bir tehdit olarak değerlendirmiştir. ABD hegemonyasına karşı, kendisinin de etkin katılımcılarından biri olduğu çok kutuplu dünya düzeninin oluşturulmasını, Vladimir Putin yönetimiyle birlikte temel dış politika hedefi olarak belirleyen RF (Tellal, 2010: 215), bu çerçevede Karadeniz'de bölge ülkeleriyle, özellikle Türkiye'yle iş birliğine ağırlık vererek, dışında bırakıldığı Avrupa-Atlantik etki alanını sınırlamaya çalışmıştır.

Montrö'nün korunmasına yönelik ortak hedeflerinin bir gereği olarak Türkiye ve RF Karadeniz'de iş birliğine yönelmişlerdir. Nitekim Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Türkiye'nin yanı sıra Karadeniz'e kıyıdaş diğer devletlerin güvenliğini önceleyen ve bu çerçevede Karadeniz'e kıyıdaş olmayan devletlerin savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçerek bu denizde sürekli varlık göstermelerini engelleyen niteliğiyle⁴ RF'nin Karadeniz politikasında da öncelikli bir yer

4 Madde 14 uyarınca, Boğazlar bölgesinde transit geçişte bulunabilecek Türkiye'ye ait olmayan deniz kuvvetlerinin en yüksek toplam tonajı 15.000 tonu ve 9 gemiyi aşamaz. Boğazlar'daki bir limanı ziyaret eden gemiler ve geçiş sırasında hasara uğramış gemiler bu tonaja dahil edilmez (Keskin Ata, 2022a: 129). Kıyıdaş olmayan devletlerin savaş gemilerinin geçişi, kıyıdaş devletlerin savaş gemilerinin geçişine göre "çok daha kapsamlı kısıtlamalara tâbi tutulmuştur" (Keskin Ata, 2022b: 138). Kıyıdaş olmayan devletlerin "uçak gemileri ve denizaltıları hiçbir koşulda geçiş yapamaz" (Keskin Ata, 2022b: 138). Madde 18 kıyıdaş olmayan devletlerin savaş gemilerinin barış zamanında bu denizde bulundurabilecekleri toplam tonajı ve kalış süresini sınırlamıştır. Madde 19 savaş zamanında Türkiye savaşan değilse, savaşan devletlerin savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçişini, üç istisna dışında, yasaklamıştır. Madde 20 gereğince, savaş zamanında Türkiye savaşansa "tümüyle dilediği gibi davranabilecektir". Madde 21 gereğince, Türkiye kendisini pek yakın bir savaş tehlikesi tehdidi karşısında sayıyorsa savaş gemilerinin geçişi konusunda yine tümüyle istediği gibi davranabilecek; ancak Türkiye bu yetkiyi kullandığını taraf devletlere ve MC Genel Sekreteri'ne bildirecektir. MC Konseyi üçte iki çoğunlukla Türkiye'nin aldığı önlemlerin haklı olmadığına karar verirse ve taraf devletlerin çoğu da aynı görüşte olursa, Türkiye bu önlemleri kaldıracaktır. Türkiye Madde 21'in kendisine

bulmuştur. Türkiye'nin ve RF'nin Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin korunmasını hedefleyen Karadeniz politikaları çerçevesinde iş birliği yapmaları, Washington'un liderliğindeki Avrupa-Atlantik etki alanını Karadeniz'de sınırlamış ve ABD'nin bu denizde sürekli varlık göstermesini engellemiştir.

Böylece NATO müttefiki Türkiye'nin RF'yle iş birliği yapmasının ve ABD politikalarına karşı çıkmasının engellenmesi, Washington'un bölgesel öncelikleri arasında yer almıştır. Nitekim RF'nin, ABD'nin “en önemli ama derinden yabancılaştırılmış müttefiki” Türkiye'yle geliştirdiği “özel ilişkileri”, Moskova'nın etkisini artıran bir unsur olarak değerlendirilmiştir (Holbrooke, 2005). Ankara-Moskova iş birliğinin yanı sıra Türkiye'nin bölgesel önceliğinin gereği olarak NATO politikalarını engelleyen tutumu, ABD'nin bölgesel çıkarlarına ulaşmasında önemli bir ‘engel’ olarak görülmüştür. Montrö'nün korunmasını, temel bölgesel hedefi olarak belirleyen, bu çerçevede RF'yle iş birliği yapan ve bölgesel güvenlikte NATO yerine kıyıdaş devletler arasında iş birliğini simgeleyen BLACKSEAFOR ve KUH oluşumlarını önceleyen Türkiye, 2006'da NATO'nun Akdeniz'de yürüttüğü Aktif Çaba Operasyonu'nun (*Operation Active Endeavour*) görev alanını Karadeniz'e genişletme yönündeki ABD teklifini veto etmiştir (Cohen ve Irwin, 2006; Delanoë, 2014: 369). Dolayısıyla, diğer kıyıdaş İttifak üyeleri Romanya ve Bulgaristan'dan farklı olarak, Montrö'nün korunmasını temel alan bir bölge politikası izleyen ve bu doğrultuda gerektiğinde ABD politikalarını veto eden bir NATO üyesi olan Türkiye'nin, ABD'nin Karadeniz stratejisinde ayrı bir yeri olmuştur. Ankara'nın Karadeniz'de Moskova yerine Washington ve Brüksel ile iş birliği yapması; dolayısıyla ‘ABD politikalarını veto etmeyen bir NATO müttefikine dönüşmesi’, Washington'un bölgesel hedeflerine ulaşması açısından yaşamsal görülmüştür.

Rusya-Gürcistan Savaşı'yla Moskova'nın, NATO'nun Karadeniz'e olası genişlemesini ilk kez durdurması (Canar, 2022: 125, 136) sonrasında, 2009'da ABD'nin Ankara Büyükelçisi olan James Jeffrey, Emekli Koramiral Atilla Kıyat'a Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni “ihlal etmeyi teklif ederek”, “Türkiye ve ABD istedikten sonra kimse bir şey yapamaz” sözleriyle (Eldem, 2021), Washington'un Sözleşme'ye bakışını ve Ankara'nın ABD politikalarını veto etmesine neden olan bu ‘engeli’ aşma çabasını açıkça ortaya koymuştur. Ukrayna Krizi'nden Ukrayna Savaşı'na RF'nin NATO'nun Karadeniz'e olası genişlemesini tekrardan durdurması üzerine ABD, NATO'nun Karadeniz'deki varlığını artırma çabalarına⁵ İttifak üyesi Türkiye'nin desteğiyle hız vermiştir. Nitekim Amerikan

tanıdığı yetkiyi kullanmadan önce, Boğazlar'dan geçerek bağlama limanından ayrılmış olan savaş gemileri, bu limanlara dönebileceklerdir. Ancak, davranışlarıyla bu maddenin uygulanmasına yol açmış olabilecek devletin gemilerini Türkiye “bu haktan yararlandırmayabilecektir” (Meray ve Olcay, 2023: 697-701).

5 ABD'nin Romanya'daki askerî varlığının simgelerinden biri olan Mihail Kogalniceanu hava üssünün, bu süreçte Avrupa'daki en büyük NATO üssüne dönüşmesi öngörülmüştür (Necsutu,

Senatosu, NATO'ya Karadeniz'de "müttefik deniz varlığının artırılması", ABD Başkanı'na ise, müttefikleriyle ve dolayısıyla Türkiye'yle "birlikte çalışarak" Karadeniz'de "güçlü çok uluslu bir seyrüsefer serbestisi operasyonu"na önderlik etmesi çağrısında bulunmuştur (S.RES.27, 2019). 2020'ye gelindiğinde, Karadeniz'de gerçekleştirilen *Sea Breeze* tatbikatı⁶ sonrasında ABD'nin Ankara Büyükelçiliği'nin sosyal medya paylaşımında "Karadeniz'in dünyanın tüm milletlerine açık ve serbest olması umuduyla..." ifadelerine yer vermesi (Güger, 2021), Karadeniz'de sürekli varlık göstermeyi hedefleyen Washington'un, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni bölgesel çıkarları açısından 'engel' olarak gördüğünü bir kez daha net bir şekilde ortaya koymuştur. Ardından, Karadeniz Güvenlik Yasası'yla ABD'nin "NATO müttefikleriyle birlikte Karadeniz'de düzenli bir deniz varlığı oluşturmak için çalışması gereği"ne dikkat çekilmiştir (H.R.1680, 2023). Ayrıca, "Karadeniz'de NATO deniz gücünün artırılmasının ABD ve Türkiye ilişkilerinin geliştirilmesine bağlı olduğu" ve "NATO'nun Karadeniz'de daha güçlü bir savunma duruşu"na yönelik "seçenekleri"ne ilişkin Ankara'nın onayına duyulan ihtiyaç; bir ABD Savunma Bakanlığı yetkilisinin "Türkiye veya hiçbir şey" şeklindeki sözleriyle yeniden vurgulanmıştır (Aronsson ve Mankoff, 2023: 24).

Rusya-Gürcistan Savaşı ve İki NATO Müttefikinin Çatışan Bölgesel Öncelikleri

NATO'nun Nisan 2008 tarihli Bükreş Zirvesi kararıyla "Gürcistan'ın ve Ukrayna'nın ileride İttifak üyesi olacaklarını" ilan etmesi (NATO, 2008), ABD liderliğinde Avrupa-Atlantik etki alanının Karadeniz'de RF'yi çevreleme hedefini açıkça ortaya koymuştur. Nitekim Türkiye'nin üyeliğiyle 1952'den beri Karadeniz'e sınırı olan NATO, 2004'te Romanya'nın ve Bulgaristan'ın İttifak'a katılımlarıyla Karadeniz'e olan sınırını genişletmiş; 2008'e gelindiğinde, bir Karadeniz ülkesinin başkentinde gerçekleştirdiği zirvede aldığı karar uyarınca, RF dışında geriye kalan kıyıdaş devletlerden Gürcistan'ın ve Ukrayna'nın, tarih vermese de İttifak'ın bir parçası olacaklarını duyurmuştur.

2024). 2020'de ABD, Bulgaristan'la imzaladığı Karşılıklı İş Birliği Yol Haritası'yla bu ülkede kullandığı dört üste konuşlandırılacak asker sayısını artırmıştır. ABD ayrıca, Yunanistan'ın Girit adasında bulunan Suda Askeri Üssü ve Dedeoğaç limanı başta olmak üzere bu ülkedeki üslerinin genişletilmesi çabalarına hız vermiştir (Ateşoğlu Güney, 2021).

6 1997'ten itibaren her yıl gerçekleştirilen, "Karadeniz devletlerinin müşterek çalışma ve denizcilik yeteneklerini geliştirmeyi amaçlayan" çokuluslu *Sea Breeze* tatbikatı, 2006 ve 2009 yıllarında Sivastopol'de ABD/NATO karşıtı gösteriler nedeniyle iptal edilmişti. RF, "Amerikan donanmasının Karadeniz'deki varlığını her zaman bir tehdit olarak algılamıştır" (Delanoë, 2014: 378).

Gürcistan'da 'renkli devrim' olarak adlandırılan iktidar değişikliğiyle 2003'te iş başına gelen, dış politika önceliğini NATO üyeliği olarak belirleyen Mikail Saakaşvili yönetimi, NATO'nun Bükreş Zirve kararından dört ay sonra, 7 Ağustos 2008'de Gürcü birliklerini Güney Osetya'ya yönlendirerek, Gürcistan'ın İttifak üyeliği için engel oluşturan toprak bütünlüğü sorununu çözme çabasına hız vermiştir. Gürcistan'ın askerî saldırısında Rus barış gücü askerlerinin ve sivil vatandaşlarının yaşamını kaybettiğini belirterek askerî karşılık vereceğini duyuran RF, aynı tarihte Güney Osetya'nın tamamında askerî denetimi sağlamıştır. Ardından, 11 Ağustos'ta Abhazya üzerinden Batı Gürcistan'a yönelen Rus birlikleri, Gürcü askerî üssünde ve Gori kentinde denetimi ele geçirmişlerdir (Yapıcı, 2008: 189). Böylece RF, askerî güç kullanarak ve 26 Ağustos'a gelindiğinde Güney Osetya'nın ve Abhazya'nın bağımsızlıklarını tanıyarak, NATO'nun Karadeniz'e olan sınırlarını genişletme yönündeki Bükreş Zirve kararına ve Gürcistan'ın bu süreci hızlandırmak için askerî güç kullanımına karşılık vermiştir.

RF dışındaki kıyıdaş devletlerin İttifak'a katılmalarını hedeflemekle birlikte, Karadeniz'de NATO güçlerinden ayrı, "kendi donanmasının varlığına ihtiyaç duyan" ABD (Yücel, 2019: 229), Moskova'nın bölgedeki etkisini artırdığı bu süreçte, Karadeniz'deki varlığını sürekli kılmak için Montrö'den "kaynaklanacak engelleri aşabilme" (Özersay, 2013: 821) çabasını hızlandırmıştır. Bu konudaki ilk girişimlerini, RF'yle Gürcistan arasındaki çatışmaların sona ermesinin hemen ardından başlatan ABD, Gürcistan'a "yardım malzemelerini savaş gemileriyle göndermekte ısrar" ederek, hem RF'ye "gözdağı" vermeyi hem de Türkiye'nin Montrö hükümlerini "tam olarak uygulama konusundaki iradesini sınıama"yı amaçlamıştır (Özersay, 2013: 821, 823). Diğer taraftan RF, Güney Osetya'nın ve Abhazya'nın bağımsızlıklarını tanıma kararından geri adım atmadığı gibi, bölgedeki askerî varlığını pekiştirmiştir. Türkiye ise, Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü desteklemekle birlikte, NATO müttefiklerinden ayrı bölgesel çıkarlarının gereği olarak Montrö'nün korunmasını önceleyen Karadeniz politikasını sürdürmüştür.

ABD, çatışmaların sona ermesinin hemen ardından, Montrö'yü aşma girişimleri çerçevesinde ilk olarak *USNS Mercy* ve *USNS Comfort* isimli iki hastane gemisini Boğazlar'dan geçirerek Gürcistan'a sevk etmek istemiştir (Isachenko, 2023; Özersay, 2013: 821). ABD donanmasına bağlı olduklarından savaş gemisi kategorisine giren, her biri tek başına 70.000 ton civarında olan bu gemilerin geçmeleri durumunda Montrö'nün ihlal edilecek olması (Özersay, 2013: 821)⁷,

7 Montrö'nün 18. Maddesi (1.a-c) uyarınca, kıyıdaş olmayan devletlerin Karadeniz'deki savaş gemisi tonajı 30.000 tonu aşamaz. Ancak, Karadeniz'in en güçlü donanmasının tonajı Sözleşmenin imzalanması tarihinde bu denizde en güçlü olan donanmanın tonajını en az 10.000 ton aşarsa, 30.000 tonluk toplam tonaj aynı ölçüde ve en çok 45.000 tona varıncaya kadar artırılabilecektir. Kıyıdaş olmayan devletlerden herhangi birinin bu denizde bulundurabileceği

Washington'un Sözlüşme'ye bakışını ve bu 'engeli' aşma çabasını net bir şekilde ortaya koymuştur. Türkiye'nin Montrö hükümlerini tam olarak uygulama yönündeki kararlı duruşu üzerine ABD bu defa, yardım malzemelerini daha küçük savaş gemileriyle göndererek Sözlüşme'ye uymak zorunda kalmıştır. Nitekim 20 Ağustos'ta ABD donanmasına ait 9.000 tonluk bir destroyerin ve 3.000 tonluk bir sahil güvenlik botunun Boğazlar'dan geçeceği açıklanmış; olağan savaş gemisi geçişi kategorisinde yapılan bu geçişler için ABD, Türkiye'ye yapılması gereken ön bildirimde uymuştur (Özersay, 2023: 822)⁸. Ayrıca ABD, Karadeniz'de en fazla 21 gün kalınabileceği yönündeki sınırlama nedeniyle bu tür savaş gemilerini Karadeniz'de dönüşümlü olarak bulundurma yoluna gitmiştir (Özersay, 2023: 823)⁹. Montrö Boğazlar Sözlüşmesi'nin Karadeniz'e kıyıdaş olmayan devletlerin barış zamanında bu denizde bulundurabilecekleri savaş gemilerinin toplam tonajını, bir tek devlete ait olabilecek en yüksek toplam tonajı ve Karadeniz'deki kalış süresini sınırlayan 18. Madde hükümlerine (Keskin Ata, 2022a: 129) rağmen ABD'nin bu tutumu, Montrö engel'ini aşma çabasını açıkça ortaya koymuştur. Türkiye'nin Montrö'nün korunmasını temel alan Karadeniz politikası nedeniyle Washington, bu hükümlere uymak durumunda kalsa da öncesinde, tonaj sınırını aşma isteğiyle Sözlüşme'yi ihlal etme niyetini açıkça belli etmiştir. Yine ABD, 21 gün sınırına uymak zorunda kalsa da, savaş gemilerini Karadeniz'de dönüşümlü olarak bulundurma yoluyla 'Montrö engeli'ni aşma çabasında olduğunu bir kez daha göstermiştir. ABD'nin, Karadeniz'de sürekli varlık göstermesini engelleyen Montrö'yü aşmaya; Türkiye'nin ise, Boğazlar bölgesinde tam egemen yetkilere sahip olmasını sağlayan Montrö'yü korumaya yönelik çatışan tutumları, Washington'un ve Ankara'nın Karadeniz'de farklı önceliklerinin olduğunu tekrardan ortaya koymuştur.

Türkiye, ABD'den farklı olarak, Montrö'nün korunmasını önceleyen bir Karadeniz politikası izlediğini, Rusya-Gürcistan Savaşı'nın ardından gündeme

tonaj, Karadeniz'deki en güçlü donanmanın toplam tonajının üçte ikisiyle sınırlandırılmıştır (Meray ve Olcay, 2023: 698-699).

- 8 Bu tonajlar, geçişlerin insani amaçlı olmadığını göstermiştir. Aksi takdirde 8.000 tonluk sınırın aşılmasıyla Montrö ihlal edilmiş olacaktı (Özersay, 2023: 822). Montrö'nün 18. Maddesi (1-d) uyarınca, a ve b paragraflarında öngörülen toplam tonaj dolmamışsa ve gönderilmesi istenilen kuvvetlerle bu toplam tonaj aşılmayacaksa, Türkiye kendisine yapılmış olan istemi aldıktan sonra en kısa süre içinde bu izni verecektir. Söz konusu toplam tonaj daha önce kullanılmışsa ya da gönderilmesi istenilen kuvvetlerle bu toplam tonaj aşılabacaksa, Türkiye bu izin istemini kıyıdaş devletlere hemen bildirecek, bu devletler yirmi dört saat içinde bir karşı görüşte bulunmazlarsa, ilgili devletlere istemlerine ilişkin olarak verdiği kararı en geç kırk sekiz saat içinde iletacaktır. Kıyıdaş olmayan devletlerin deniz kuvvetlerinin Karadeniz'e bundan sonraki her girişi; a ve b paragraflarında öngörülen kullanılabilir toplam tonajın sınırları içinde olacaktır (Meray ve Olcay, 2023: 699).
- 9 Montrö'nün 18. Maddesi (2.) uyarınca, Karadeniz'de bulunma amaçları ne olursa olsun, kıyıdaş olmayan devletlerin savaş gemileri Karadeniz'de 21 günden fazla kalamazlar (Meray ve Olcay, 2023: 699).

getirdiği Kafkasya İstikrar ve İş Birliği Platformu (KİİP) önerisiyle de göstermiştir. Ankara'nın Batılı müttefiklerine yer vermediği, "bölgesel sorunlara bölgesel çözümler" bulunmasına yönelik KİİP önerisi (Isachenko, 2023), Türkiye'nin Montrö'yü koruma temelli bölge politikası çerçevesinde bölge ve özeldde kıyıdaş devletler arasında iş birliğini önceleyen Karadeniz politikasının bir parçası olmuştur. ABD, Montrö engeli'ni aşmaya çalışırken ve Ankara'nın RF yerine Washington ve Brüksel ile iş birliği yapmasını hedeflerken, Türkiye'nin RF dahil bölge devletleriyle iş birliğini önceleyen Montrö'yü koruma temelli bölge politikasını sürdürmesi, iki NATO müttefikinin Karadeniz politikalarında çatışan önceliklere sahip olduklarını bir kez daha göstermiştir.

Ukrayna Krizi'nden Ukrayna Savaşı'na İki NATO Müttefikinin Çakışan Bölgesel Öncelikleri

Rusya-Gürcistan Savaşı'nın ardından bölge ülkelerinin Avrupa-Atlantik sistemiyle 'bağları'nı pekiştirmek amacıyla AB tarafından Doğu Ortaklığı politikası yürütülmüştür. Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Ukrayna, Moldova ve Belarus'u kapsayan AB'nin bu politikası, toprak bütünlüğü sorunları nedeniyle Birlik'e katılamayacak Karadeniz ülkelerinin, üyelik olmaksızın, RF'nin etki alanından uzaklaştırılmasını hedeflemiştir. Doğu Ortaklığı politikası AB'nin, ABD ve NATO ile paylaştığı "tam, özgür ve barış halinde bir Avrupa'nın yaratılması" hedefinin parçası olmuş; Washington'un liderliğinde Avrupa-Atlantik güçleri, 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasından bu yana (H. Res. 892, 2009), batisıyla bütünleşerek tamamlanacak ve Rus etkisinden bağımsızlaşacak Avrupa kıtasında RF lehine sınır değişikliğini önlemeyi amaçlamıştır (Canar, 2022: 133). Avrupa-Atlantik güçlerinin Karadeniz bölgesinde etki alanlarını genişletme politikasına karşı Moskova yönetimi, 2011'de Avrasya Birliği projesini canlandırarak, NATO ve AB genişlemeleri ile Birlik'in Doğu Ortaklığı politikasına karşılık vermiş; RF'nin de etkin katılımcılarından biri olduğu "daha büyük Avrupa'nın" yaratılmasını hedeflemiştir (Canar, 2022: 137-139).

NATO'nun Bükreş Zirve kararında Gürcistan'la birlikte ileride İttifak üyesi olması kararlaştırılan Ukrayna, Avrupa-Atlantik güçleri ile RF'nin çatışan Avrupa ve Karadeniz hedefleri çerçevesinde yürüttükleri etki alanı mücadelesinin merkezinde yer almıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı Yanukoviç'in Kasım 2013'te, Doğu Ortaklığı Zirvesi'nde AB'yle imzalanması beklenen Ortaklık Antlaşması'ndan vazgeçtiğini açıklamasıyla Ukrayna, Washington'un etkin rol oynadığı, Batı yanlılarıyla birlikte neo-Nazi grupların da yerlerini aldıkları protesto gösterilerine sahne olmuştur (Özdal, 2015: 71; Karan, 2022: 51'den Akt. Canar, 2022: 141). Yanukoviç'in azledilmesiyle Kırım'ın Sivastopol kentindeki Rus Karadeniz Filosu'nun kalış süresini 2042'ye dek uzatan antlaşmanın iptalinin gündeme gelmesi üzerine 16 Mart 2014'te gerçekleştirilen, Kırım'ın RF'ye

bağlanması sonucunun çıktığı referandumun ardından, 18 Mart'ta Kırım'ı RF'nin parçası haline getiren anlaşma, Putin tarafından imzalanmıştır. Böylece RF, Kırım'ı ilhak ederek NATO'nun Karadeniz'e olası genişlemesini bir kez daha durdurmuştur (Canar, 2022: 142, 143). Ayrıca Donbass bölgesindeki çatışmalar, Azak Denizi ve Kerç Boğazı sorunu da Ukrayna'nın olası NATO ve AB üyeliğini engellemiştir (Maass, 2019: 614'ten Akt. Canar, 2022: 146). Bu süreçte Avrupa-Atlantik güçlerinin RF'ye yönelik diplomatik izolasyon ve ekonomik yaptırım politikalarına, NATO'nun Karadeniz'deki varlığını artırmasına karşın geri adım atmayan Moskova yönetimi, 2022'ye gelindiğinde, "NATO'nun genişlemesinin önlenmesini, İttifak'ın Rus sınırlarına saldırı silahlarını konuşlandırmaktan sakınmasını ve İttifak'ın Avrupa'daki askeri kapasitesini ve alt yapısını 1997 tarihinden öncesine çekmesi"ne ilişkin anlaşma taslağını ABD'ye ve NATO'ya sunmuştur (Putin, 2022'den Akt. Canar, 2022: 148). Taleplerinin reddedilmesi sonrasında RF, 24 Şubat 2022'de Ukrayna'ya yönelik "özel askerî harekâtı" başlatmıştır (Güller, 2022: 36'dan Akt. Canar, 2022: 148).

Böylece RF, Rusya-Gürcistan Savaşı'nda olduğu gibi, dışında bırakıldığı Avrupa-Atlantik etki alanının Karadeniz'i çevrelemesini önlemek için askerî güç kullanma yoluyla Ukrayna'nın olası İttifak üyeliğini engellemiştir. RF'nin bölgedeki varlığını pekiştirdiği bu süreçte ABD, Karadeniz'e olan sınırlarını genişletemeyen NATO'nun bölgedeki varlığını genişletme politikasına yönelmiştir. Bu çerçevede Washington, Ankara'nın onayına, dolayısıyla Türkiye'nin Montrö'nün korunmasını öncelleyen bölge politikasından koparak ABD politikalarını veto etmeyen NATO müttefikine dönüşmesini hedeflemiştir. Bu süreçte ABD'nin bölgesel öncelikleriyle çakışan bir tutum benimseyen Ankara, Montrö'yü koruma temelli bölge politikasını, bu Sözleşme'yi uygulamakla sınırlayarak, NATO'nun Karadeniz'deki varlığını artırmasına onay vererek, kıyıdaş İttifak devletleriyle iş birliğini pekiştirerek ve Kanal İstanbul projesini gündeme getirerek Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin korunmasını temel alan Karadeniz politikasından kopmuştur.

Türkiye'nin Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni Uygulamakla Sınırlı Politikası

Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin Karadeniz'e kıyıdaş olmayan devletlere yönelik tonaj ve gün sınırlamalarını aşma niyetini Rusya-Gürcistan Savaşı'nın ardından sergilediği tutumla açıkça gösteren ABD, Ukrayna Krizi'nin başlangıcında Karadeniz'e giriş yapan gemileriyle de söz konusu tutumunu sürdürmüştür. Nitekim 4 Şubat 2014'te Karadeniz'e giriş yapan ABD'nin *USS Mount Whitney* isimli gemisinin 13,957 ton olduğu bildirilmekle birlikte RF, söz konusu geminin Montrö'nün 14. Maddesine aykırı olarak 15,000 tonu aştığını iddia etmiştir (Yücel, 2019: 218, 219). Ardından, 5 Şubat 2014'te Karadeniz'e giriş

yapan ABD'nin *USS Taylor* isimli gemisinin dönüşte Samsun limanına girişi sırasında kaza geçirmesi üzerine 21 günden fazla Karadeniz'de bulunmak durumunda kalması, RF'nin tepkisini çekmiştir. ABD, RF ve Türkiye arasında krize neden olan bu süreçte Moskova, Türkiye'yi protesto ederek, Ankara'yı Montrö'yü ihlal etmekle suçlarken; dönemin Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Sözleşme'nin ihlaline izin vermeyeceklerini açıklamıştır (Yücel, 2019: 219).

Öte yandan Türkiye, merkezinde Ukrayna'nın yer aldığı, Avrupa-Atlantik güçleri ile RF arasındaki etki alanı mücadelesinin tırmandığı süreçte, bölgesel çıkarlarını giderek ABD'nin çıkarlarıyla özdeşleştirmiştir. Öyle ki, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, “Türkiye'nin şu anda Montrö Sözleşmesi'nden çekilme niyetinin olmadığını” ifade etmekle birlikte, “gelecekte ihtiyaç duyulması halinde her türlü sözleşmenin gözden geçirilebileceğini” belirterek “daha iyisi için imkan bulana kadar” Ankara'nın Sözleşme'yi “uygulamaya devam edeceğini” vurgulamıştır (BBC, 2021; Daly, 2022). Böylece ABD'nin, Genişletilmiş Karadeniz projesi aracılığıyla ‘gözden geçirilmesinin veya sona erdirilmesinin gereği’ni vurguladığı, tonaj ve gün sınırlamalarını aşma çabalarıyla açıkça ihlal etmeye çalıştığı Montrö'yü, Ankara'nın da ilk kez ‘gözden geçirilebilecek’ ve hatta ‘sona erdirilebilecek’ bir Sözleşme olarak nitelendirmesi, Türkiye'nin Karadeniz politikasından ciddi bir kopuşa işaret etmiştir. ABD'nin ‘Montrö engelini’ aşma çabalarını sürdürdüğü bu süreçte Türkiye, Montrö'yü koruma temelli bölge politikasından koparak, bu Sözleşme'ye yaklaşımını, belirli bir zaman dilimi için Sözleşme hükümlerini uygulamakla sınırlamıştır. Washington'un bölgesel önceliğiyle çakışan bu tutumuyla Ankara, Karadeniz'de kendi bölgesel önceliğiyle çelişen ve dolayısıyla bölgesel çıkarlarına aykırı bir politikayı benimsemiştir.

Ankara'nın Montrö'ye yaklaşımını, bu Sözleşme'yi uygulamakla sınırladığı politikası, Ukrayna Krizi'nin Ukrayna Savaşı'na evrildiği süreçte devam etmiştir. Nitekim Türkiye'nin “BM, NATO ve AB başta olmak üzere içinde yer aldığı kurumlar ve ittifaklar çerçevesindeki sorumluluklarını bugüne kadar harfiyen yerine” getirdiğini vurgulayan Cumhurbaşkanı Erdoğan, Montrö'nün Boğazlar'daki gemi trafiğine ilişkin Türkiye'ye “verdiği yetkiyi, krizin tırmanmasının önüne geçecek şekilde kullanma” kararlılığını açıklamıştır (Ekonomist, 2022). Bu süreçte Ankara, RF'nin Ukrayna'ya yönelik ‘özel askerî harekâtı’ni, iki devlet arasındaki savaş durumu olarak değerlendirerek, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin savaş zamanına ilişkin 19. Maddesini uygulama kararını almıştır (Acer, 2023: 303)¹⁰. Böylece Türkiye'nin, “Rus savaş gemilerinin

10 Montrö'nün 19. Maddesi uyarınca, savaş zamanında Türkiye savaştan değilse, barış zamanı koşulları geçerli olacaktır. Ancak, savaştan devletlerin savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçmesi yasaktır. Birinci istisna, “25. Maddede düzenlenen Milletler Cemiyeti Misakı'ndan doğan hak ve yükümlülükler gereği geçiştir. İkinci istisna, 19. Madde çerçevesinde, saldırıya uğramış bir devlete MC Misakı çerçevesinde yapılmış, tescil ettirilmiş ve yayınlanmış olan Türkiye'yi

Akdeniz'den Karadeniz'e geçişini engelleyebilecek" olması (Kardaş, 2022), Washington'un çıkarları açısından önemli görülmüş; Rus savaş gemilerinin geçişini engellediği ölçüde Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin hükümleri, ABD açısından 'sorun'¹¹ olmamıştır. Öyle ki, ABD Dışişleri Bakanı Antony Blinken, Türkiye'nin, Ukrayna'ya olan desteğinden¹² ve Montrö'nün 19. Maddesini uygulama yönündeki kararından duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir (Zanotti ve Thomas, 2022). "ABD'nin ve Türkiye'nin çıkarlarının çakıştığı" bu süreçte (Zanotti ve Thomas, 2022) 2024'e gelindiğinde, Dışişleri Bakanı Hakan Fidan, Türkiye'nin "Montrö'yü harfiyen uygulamayı" sürdüreceğini yinelemiştir (TRT Haber, 2024).

bağlayan bir karşılıklı yardım antlaşması gereği yapılan yardımlardır. Üçüncü istisna ise bağlama limanına dönmek isteyen savaş gemilerinin geçişidir" (Keskin Ata, 2022b: 140; Meray ve Olcay, 2023: 699, 700).

- 11 Türkiye'nin Montrö hükümleri gereğince, Birleşik Krallık Donanması'nın Ukrayna'ya verdiği mayın temizleme gemilerinin Karadeniz'e geçişine izin vermemesi, eski NATO Avrupa Başkomutanı ABD'li Amiral James Stavridis'in tepkisini çekmiştir. Stavridis bir sosyal medya paylaşımında "Türkiye'nin Kraliyet Donanması mayın avlama gemilerini engellemesi Montrö'nün kötüye kullanılmasıdır. Bu gemiler tamamen savunmaya yöneliktir" ifadelerini kullanmıştır. Emekli Tümamiral ve Millî Savunma Bakanlığı'ndan sorumlu CHP Genel Başkan Yardımcısı Yankı Bağcıoğlu, Stavridis'e "Montrö Sözleşmesi'nde savaş gemilerinin saldırı veya savunma gemileri olarak sınıflandırılmasına ilişkin bir madde bulunmamaktadır (...) Uluslararası deniz hukukunu kendi yargınıza göre yorumlayamazsınız" yanıtını vermiştir (Cumhuriyet, 2024a).
- 12 RF'nin Kırım'ı ilhakını tanımayan ve Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü desteklemeyi sürdüren Türkiye, RF'ye olan "ekonomik bağımlılığı" nedeniyle "Batılı ortaklarının Moskova'yı hedef alan yaptırımlar rejimine" katılmamıştır (Dalay ve Isachenko, 2022). Öte yandan Türkiye, Ukrayna'yla savunma iş birliği başta olmak üzere "stratejik ortaklığı"ni pekiştirmiştir. Ankara, Ukrayna'ya silahlı drone uçağı, mayına ve pusuya dayanıklı araçlar ile askerî destek sağlamış ve insani yardımda bulunmuştur (Isachenko, 2023; Zanotti ve Thomas, 2022). Bununla birlikte Ankara, Kiev'le geliştirdiği stratejik ortaklığının Türkiye'nin ekonomisine, Moskova'yla ilişkisine olası etkilerini azaltmak adına ayrıca, RF ve Ukrayna arasında arabulucu rolünü üstlenmiştir (Zanotti ve Thomas, 2022). Savaş esirlerinin değişimi konusunda yardımcı olan Türkiye, 10 Mart 2022'de üst-düzey üçlü toplantıda tarafların Dışişleri Bakanları'nı bir araya getirmiş; 29 Mart 2022'de İstanbul'da Ukraynalı ve Rus delegelerle barış görüşmelerine ev sahipliği yapmıştır. Mayıs 2022'de Ankara, Moskova ve Kiev arasında tahıl ihracat müzakerelerine başlamıştır (Isachenko, 2023; Aronsson ve Mankoff, 2023). Temmuz 2022'de imzalanan Tahıl İhracat Anlaşması'yla İstanbul'da Türkiye, RF, Ukrayna ve BM temsilcilerinin yer aldığı ortak koordinasyon merkezi oluşturulmuş (Zanotti ve Thomas, 2022); tahıl başta olmak üzere gıda ürünlerinin Karadeniz üzerinden dünya pazarlarına yeniden satışı öngörülmüştür. Diğer yandan Temmuz 2023'te RF, Tahıl İhracat Anlaşması'ndan "kendini gıda ürünlerinin satışı önündeki engellerin kalkmaması nedeniyle çekildiğini" açıklamıştır (BBC, 2023).

NATO'nun Karadeniz'de Artan Varlığı

Avrupa-Atlantik güçleri ile RF arasında Ukrayna merkezli etki alanı mücadelesinin tırmanmasıyla birlikte, Karadeniz'e genişleyemeyen NATO'nun bölgedeki varlığını artırmayı hedefleyen Washington, Montrö'yü korumayı öncelleyen yaklaşımı gereğince ABD politikalarını veto etmiş olan Türkiye'nin onayına, dolayısıyla Ankara'nın bölgesel çıkarlarını ABD'nin çıkarlarıyla özdeşleştirmesine ihtiyaç duymuştur. Bu süreçte Washington'un bölgesel önceliği olan 'Rus etkisini sınırlama'ya yönelik Türkiye, İttifak'ın Karadeniz'deki varlığını pekiştirmesine onay vererek, veto yetkisini kullanmayan NATO müttefikine dönüşmüştür.

Ukrayna Krizi'nden Ukrayna Savaşı'na Türkiye'nin de onay verdiği zirve kararlarında "Rusya'nın tam, özgür ve barış halinde bir Avrupa vizyonuna meydan okuduğunu" (NATO, 2014; NATO, 2016), "Avrupa-Atlantik bölgesinde müttefiklerin güvenliğine yönelik en önemli ve doğrudan tehdit olduğunu" vurgulayan İttifak (NATO, 2022; NATO, 2023a; NATO 2024), 2014'ten itibaren "Rusya'yı caydırmaya" odaklanmıştır (Belkin, 2019). Bu çerçevede 4-5 Eylül 2014 tarihli Galler Zirvesi'nde Hazırlık Eylem Planı'nın onaylanmasıyla NATO Mukabele Gücü'nün parçası olarak "özellikle NATO'nun toprağının çevresinde" konuşlanabilecek nitelikte Çok Yüksek Hazırlıklı Müşterek Görev Gücü'nün (*Very High Readiness Joint Task Force-VJTF*) oluşturulması kararlaştırılmıştır (NATO, 2014). Söz konusu zirve kararında ayrıca, Türkiye'ye konuşlandırılan *Patriot* füzeleri, "herhangi bir müttefike karşı yöneltilen herhangi bir olası tehdidi caydırma ve savunma" konusunda İttifak'ın "kabiliyetinin ve kararlılığının güçlü bir ifadesi" olarak nitelendirilmiştir (NATO, 2014).

Böylece Avrupa-Atlantik güçlerinin Karadeniz'de artan askerî varlığını onaylayan ve bu 'mevcudiyet'in bir parçası olan Türkiye, bölgesel önceliğini 'Rus etkisini sınırlamaya' dönüştürmüştür. Nitekim Cumhurbaşkanı Erdoğan, 10 Mayıs 2016 tarihinde 10. Balkan Ülkeleri Genelkurmay Başkanları Konferansı'nda yaptığı konuşmada, NATO Genel Sekreteri Stoltenberg'e şu sözleri söylediğini açıklamıştır: "Karadeniz'de görünmemeniz Karadeniz'i adeta bir Rus gölüne çeviriyor (...)" (Elekdağ, 2016: 196; Kucera, 2016a; Isachenko, 2023). Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın söz konusu vurgusu, "Karadeniz bir Rus askerî gölüne dönüştü" sözleriyle, Washington'un bölge politikasını "canlandırarak" "Karadeniz'in güvenliğini sağlamayı" hedefleyen ABD Senatosu'nda da dile getirilmiştir (Brzezinski, 2021). Böylece NATO'nun Karadeniz'deki varlığını artırmasından yana olan Ankara, Genişletilmiş Karadeniz projesinde 'sorun' olarak nitelendirilen "Türk-Rus gölü" söyleminden 'Rus gölü' söylemine geçiş yaparak, Türkiye'nin RF yerine Washington ve Brüksel

ile iş birliğini hedefleyen ABD'nin yaklaşımıyla ve söylemiyle bir kez daha çakışan bir politika izlemiştir.

Bu süreçte Türkiye'nin, "geleneksel Montrö siyasetiyle çelişkili" yaklaşımını sürdürerek, 14-15 Haziran 2016'da NATO Savunma Bakanları toplantısında Romanya tarafından ortaya atılan, kıyıdaş İttifak üyesi devletlerle birlikte Ukrayna'nın ve kıyıdaş olmayan İttifak üyelerinden ABD'nin, Almanya'nın ve İtalya'nın yer alacağı "daimî bir NATO filosu"nun Karadeniz'de oluşturması önerisini desteklemesi (Elekdağ, 2016: 195, 196; Kucera, 2016b), Ankara'nın Montrö'nün korunmasını öncelleyen politikasından koptuğunun başka bir göstergesi olmuştur. Zira, 2006'da NATO'nun Aktif Çaba Operasyonu'nun görev alanının Karadeniz'e genişletilmesi yönündeki ABD teklifini, "Sözleşme'ye yönelik olası bir tehdit" olarak değerlendirerek veto eden Türkiye (Delanoë, 2014: 369), 2016'ya gelindiğinde Karadeniz'e kıyıdaş olmayan İttifak üyelerinin de yer alacağı, Montrö hükümlerinin ihlaline yol açabilecek bir öneriyi desteklemiştir. Amerikan, Alman ve İtalyan savaş gemilerinin, oluşturulması önerilen NATO daimî filosuna dönüşümlü katılarak Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin gün sınırlamasına riayet edecekleri belirtilmekle (Kucera, 2016b) birlikte, İttifak'ın Karadeniz'de artan askerî varlığı "uygulamada, ABD savaş gemilerinin NATO şemsiyesi altında Karadeniz'deki mevcudiyetlerini" arttırmalarına ve böylece Montrö "hükümlerinin ihlaline yol açabilecek" sürecin başlamasına işaret etmiştir (Elekdağ, 2026: 196). Bulgaristan'ın, başlangıçta desteklediği öneriyi, "Moskova'nın uyarısı"yla reddetmesi üzerine NATO daimî filosu oluşturma fikri, öneri olarak kalsa da (Wezeman ve Kuimova, 2018; Reuters, 2016), Ankara'nın bu öneriyi desteklemiş olması, Türkiye'nin Montrö'yü korumayı öncelleyen yaklaşımından koparak, ABD politikalarını veto etmeyen NATO müttefikine dönüştüğünü göstermiştir.

Ankara, Karadeniz'de İttifak'ın varlığının artırılmasını destekleyen bu yaklaşımını, 8-9 Temmuz 2016 tarihli Varşova Zirvesi'nde de ortaya koymuştur. Söz konusu zirvede Karadeniz bölgesinin "stratejik önemini" vurgulayan NATO, Türkiye'nin de onayıyla İttifak'ın doğusundaki varlığını "ileri mevcudiyet" başlığıyla artırma kararını almıştır. Ayrıca, Fransa, Almanya, İtalya, Polonya, İspanya ve Birleşik Krallık ile birlikte yedi VJTF ülkesinden biri olarak tanımlanan Türkiye, NATO Balistik Füze Savunma radar üssüne ev sahipliği yapmaya başlamıştır (NATO, 2016).

11-12 Temmuz 2018'de gerçekleştirilen Brüksel Zirvesi'yle NATO, Türkiye'nin de onayıyla, İttifak topraklarının doğusundaki "ileri mevcudiyetini" Karadeniz bölgesine yaymış; müttefik kara kuvvetlerinin eğitimi için Romanya'da çok uluslu bir tugay konuşlandırılmıştır (NATO, 2018). Ayrıca, İspanya ve Polonya'yla birlikte Romanya'nın ve Türkiye'nin NATO Balistik Füze Savunmasına "gönüllü olarak katkıda buldukları" vurgulanmıştır (NATO,

2018). Bu süreçte Baltık Devletleri'yle Polonya'ya konuşlandırılan dört tabura, 24 Mart 2022'de Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve Slovakya'ya konuşlandırılması kararlaştırılan dört tabur daha eklenmiştir. Böylece, Türkiye'nin Karadeniz'de NATO'nun varlığının pekiştirilmesine olan desteği devam etmiştir (NATO, 2023b). 11 Temmuz 2023'te gerçekleştirilen Vilnius Zirvesi'nde, Türkiye'nin de onayıyla, çok uluslu yeni bir Müttefik Mukabele Gücü'nü oluşturmaya karar veren NATO, Karadeniz bölgesinin İttifak için "stratejik önemde" olduğunu yinelemiştir. Ayrıca, Montrö'ye uygun olarak Karadeniz'de seyrüsefer serbestisinin hedeflendiği belirtilmekle birlikte, İttifak'ın "müttefik bölgesel çabalarına" verdiği desteğin devam edeceği vurgulanmıştır (NATO, 2023). 10 Temmuz 2024 tarihli Washington Zirvesi'nde İttifak, Karadeniz'e kıyıdaş NATO üyelerinden oluşan Karadeniz Mayın Karşı Tedbirleri Görev Grubu'ndan duyduğu memnuniyeti belirtmiştir. Ayrıca, "Ukrayna'nın geleceğinin NATO'da olduğu" vurgusuyla İttifak, bölgedeki varlığını pekiştirmenin yanı sıra Karadeniz'e genişleme hedefini yinelemiştir (NATO, 2024).

Karadeniz Mayın Karşı Tedbirleri Görev Grubu

Bölgesel önceliğini, Rus etkisini sınırlamaya dönüştürerek NATO'nun Karadeniz'deki varlığını artırma politikasının parçası olan Türkiye, bölgesel güvenlikte RF'nin de yer aldığı BLACKSEAFOR ve KUH oluşumlarından ziyade kıyıdaş NATO üyeleriyle iş birliğine önem vermeye başlamıştır. NATO'yu, Karadeniz'deki "güvenliğin baş tedarikçisi" olarak nitelendiren ABD'nin (Wilson, 2006) bölge politikasıyla çakışan bir yaklaşımı benimseyen Türkiye, Karadeniz'de oluşan mayın tehlikesine karşı kıyıdaş devletlerden özelde İttifak üyesi olanlarıyla iş birliğine yönelmiştir.

10 Ocak 2024'te İstanbul'da "Türkiye öncülüğünde Romanya ve Bulgaristan ile başlatılan "Üçlü Girişim" kapsamında "Karadeniz Mayın Karşı Tedbirleri Görev Grubu Mutabakatı" imzalanmıştır (Cumhuriyet, 2024b). Millî Savunma Bakanı Yaşar Güler'in, Türkiye'nin teklifiyle ve NATO'nun Vilnius Zirvesi kararında yer alan "müttefik bölgesel çabalar" kapsamında bu Görev Grubunun oluşturulduğunu vurgulaması (Cumhuriyet, 2024b), Ankara'nın Karadeniz'e, müttefiklerinden ayrı bölgesel çıkarları çerçevesinde değil; bir NATO üyesi olarak yaklaştığını göstermiştir. Güler'in, söz konusu oluşumun "Karadeniz'deki seyrüsefer güvenliğine büyük katkılar sağlayacağı" yönündeki değerlendirmesi (Cumhuriyet, 2024b), Karadeniz Güvenlik Yasası'nda vurgulanan, ABD'nin "daha fazla güvenlik ve Karadeniz'e ekonomik erişim sağlamak için daha fazla seyrüsefer serbestisini teşvik etmeye yönelik" planıyla örtüşmüştür (H.R.1680, 2023).

Karadeniz Mayın Karşı Tedbirleri Görev Grubu, kıyıdaş olmayan NATO müttefiklerinin ‘katkılarına açık’ niteliğiyle de ABD’nin bölge politikasıyla çakışmıştır. Türkiye’nin, Romanya’nın ve Bulgaristan’ın imzaladığı mutabakat uyarınca, “üç ülkenin Deniz Kuvvetleri Komutanlarından oluşan bir komite”nin, “görev grubunun faaliyetleri ve uygun şartlar oluştuğunda katılacak ülkelerin belirlenmesi”ne oy birliğiyle karar vereceği belirtilmiştir (Cumhuriyet, 2024b). Dışişleri Bakanı Fidan’ın “bölgesel güvenlik iş birliğine” “örnek bir vaka” ve “müttefiklik ruhuna uygun bir adım olarak” değerlendirdiği Mayın Karşı Tedbirleri Görev Grubu (TRT Haber, 2024), Ankara’nın, Karadeniz’in güvenliğinde NATO’yu önceleyen yaklaşımıyla, Türkiye’nin Montrö’nün korunmasını temel alan bölge politikasından kopuşunun başka bir göstergesi olmuştur.

Kanal İstanbul Projesi

ABD’nin Karadeniz’de sürekli varlık göstermesini engelleyen Montrö’yü açıkça ihlal etme girişimlerinde bulunduğu, değiştirilmesi ve hatta sona erdirilmesinin ‘gereği’ne işaret ettiği ve ‘Karadeniz’de daha fazla seyriserfer serbestisi’ çağrılarını yinelediği bir süreçte Kanal İstanbul projesi, Ankara tarafından yeniden gündeme alınmıştır.¹³ İlk olarak 2011’de Başbakanlığı döneminde Erdoğan tarafından ilan edilen ve o tarihten bugüne zaman zaman yeniden ön plana çıkarılan bu projenin, “İstanbul Boğazı’na alternatif su yolu olması” planlanmıştır (Koca, 2023: 117). Karadeniz ve Marmara Denizi’ni birleştirmesi amaçlanan Kanal İstanbul projesini “ilginç ve tek” kılan; “doğal bir boğaz bulunurken ona alternatif olarak açılan bir kanal olma” niteliğidir (Tütüncü, 2017: 115). “Bölgedeki nüfuzunu artırmak için ABD tarafından bu yeni kanala ihtiyaç” duyulduğu ve Washington’un “çıkarları doğrultusunda Sözleşme’nin değiştirilmesi yönünde daha etkili girişimlerde bulunması ihtimali”nin olduğu bir dönemde (Tütüncü, 2017: 119) gündeme getirilen Kanal İstanbul projesi de Türkiye’nin Montrö’nün korunmasını önceleyen politikasından kopuşuna işaret etmiştir.

Kanal İstanbul, gerçekleştirilmesi durumunda, yalnızca İstanbul Boğazı’na seçenek olabilecek konumuyla, Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve İstanbul Boğazı’nı kapsayan Türk Boğazları’ndan geçiş rejimini düzenleyen Montrö’ye doğrudan etki edemeyecektir (Denk, 2022: 244). Nitekim projenin yalnızca “İstanbul Boğazı kısmı by-pass edilmek suretiyle” inşası planlandığından, Sözleşme’de öngörülen kuralların uygulanmaya devam edeceği belirtilmiştir

13 Cumhuriyet döneminde 1990’da Yüksel Önem imzasıyla yayınlanan bir makalede benzer bir kanal önerisi yapılmış; 1994’te Bülent Ecevit’in Karadeniz’le Marmara Denizi arasında bir kanal açılmasına ilişkin projesi DSP’nin seçim broşürlerinde yer bulmuştur (Koca, 2023: 118).

(Kanal İstanbul ve Montrö Sözleşmesi, 2024). Bununla birlikte, ciddi belirsizlikler içeren ve riskler yaratma olasılığı bulunan bu projenin hayata geçirilmesi, Montrö'nün “sona erdirilmesini tetikleyebilecek” niteliktedir (Pirim, 2023: 177).

Gerçekleştirilmesi durumunda, eğer yalnızca ticaret gemileri, geçiş ücreti dahilinde Kanal'dan yararlanacaklarsa, “geçişin ücretsiz olduğu Boğazlar dururken bu gemiler”in Kanal İstanbul'a yönlendirilmeleri (Şener, 2015: 12), Montrö'nün ihlal edilmesi anlamına geleceği gibi, taraf devletlerin Sözleşme'yi “sona erdirmeye meyletmelerine” yol açabilecektir (Pirim, 2023: 178). Dolayısıyla Türkiye yabancı ticaret ya da savaş gemilerinin Kanal İstanbul'dan geçmelerini zorunlu tutamaz (Keskin Ata, 2022c: 239). Savaş gemilerinin geçişi konusunda Kanal İstanbul'un bu geçişlere “olanak sağlayacak teknik özelliklere sahip olup olmayacağı” da temel bir soru(n)dur (Keskin Ata, 2022c: 237). Zira “yaklaşık 25 metre su derinliği, 145-150 metre genişliği olması hedeflenen” bu su yolu, “en dar yeri 700 metre ve en geniş yeri 4200 metre olan İstanbul Boğazı'na nazaran daha dardır” (Tütüncü, 2017: 114, 115).

Bu projenin gerçekleştirilmesi durumunda, savaş gemilerinin geçişiyle ilgili en temel soru(n) ise, kıyıdaş olmayan devletlerin savaş gemilerinin Karadeniz'de bulunma süreleriyle ilgili yaratacağı risklerdir. Montrö'nün Boğazlar'dan geçişin yanı sıra “kıyıdaş olmayan devletler için Karadeniz'de kalışı da süre ve tonaj bakımından sınırladığı” dolayısıyla “Türk Boğazları ve Kanal İstanbul kullanılmak suretiyle yapılan geçişte de bu sınırlamaların varlıklarını” sürdürecekleri belirtilmiştir (Kanal İstanbul ve Montrö Sözleşmesi, 2024). Ancak, Kanal İstanbul'a giren kıyıdaş olmayan devletlerin savaş gemilerinin “Karadeniz'de doldurdukları Karadeniz'de bulunma süresini “sıfırdan başlatma hakkı kazandıkları”nı iddia etme olasılıkları” bulunmaktadır (Denk, 2022: 245). Kıyıdaş olmayan savaş gemilerinin Karadeniz'de 21 gün kalma sınırına ilişkin ortaya çıkabilecek bu belirsizliğin, taraf devletlerden birinin *rebus sic stantibus* ilkesine başvurarak, “Kanal İstanbul'un *dolaylı* etkilerinin bütünlüklü geçiş rejimini” “köklü şekilde değiştirdiği iddiası”na ve bu gerekçeyle Montrö'yü sona erdirme sürecine yol açma riski bulunmaktadır (Denk, 2022: 246). Nitekim ABD, bölgesel müttefiki olan taraf devletlerden Romanya aracılığıyla Sözleşme'yi sona erdirme sürecini tek taraflı olarak başlatabilecektir.

2024'e gelindiğinde proje niteliğini sürdüren Kanal İstanbul, gerçekleştirilmemiş olsa da, Genişletilmiş Karadeniz projesiyle çakışan bir şekilde, Montrö'nün gözden geçirme ve sona erme koşullarının gündemde tutulmasına yol açan etkenlerden biri olmuştur. Nitekim bu süreçte, Sözleşme'nin “değiştirilmeden kalması” halinde “Karadeniz'in Rus gölü olmaya devam edeceği” saptaması yapılmış, değişiklik önerilerinin Ağustos 2026'ya kadar sunulması gerektiği belirtilmiştir (Graffy, 2022). Montrö'nün gözden

geçirilmesine ilişkin 29. Maddesi¹⁴ “Türkiye’ye kayıtsız şartsız bir “veto” hakkı” tanımıştır. Dolayısıyla, “Montrö üzerine kurulan oyunlarda Türkiye’nin karşılaşacağı en tatsız durum madde 28 uyarınca¹⁵ taraflardan herhangi birinin fesih ön bildiriminde bulunmasıdır” (Bükülmez ve Küpeli, 2007: 215). 20 Temmuz 1936’da imzalanan, 9 Kasım 1936’da yürürlüğe giren Montrö’nün 28. Maddesi uyarınca bildirim yapılmadığı için Sözleşme bugüne dek yürürlükte kalmıştır. Ancak Sözleşme, “taraflardan herhangi birinin sona erdirmeye ön bildirimini yapmasından iki yıl sonra yürürlükten kalkacaktır. Her ne kadar herhangi bir gerekçe hukuken aranmasa da” Montrö’yü “hiçbir gerekçe sunmadan sona erdirmeye talebi” “uygulamada kolay kolay gündeme gelmeyecektir” (Denk, 2022: 246). Montrö’nün ortadan kaldırılması ön bildirim yapılması durumunda ise, iki yıl içinde yeni bir sözleşme yapılması olasılığının çok düşük olması, Türkiye açısından istikrarsızlığa yol açacaktır. “Yeni bir sözleşme yapılamazsa savaş ve ticaret gemileri arasında fark kalmayacak, halen savaş gemileri için zorunlu olan ön bildirim zorunluluğu da ortadan kalkacaktır” (Keskin Ata, 2022d: 166, 167). Yeni bir sözleşmenin Türkiye’nin lehine olma olasılığı da oldukça düşüktür. Zira “bu nitelikteki boğazlardan geçiş konusundaki kurallar daha fazla serbestleşme yönünde ilerlemiştir” (Keskin Ata, 2022d: 167).

Ankara’nın ve Washington’un “Rus gölü” söylemini ortaklaşa dile getirdikleri, NATO’nun Karadeniz’de artan varlığına katkıda buldukları ve Ankara’nın gerçekleştirilmesi durumunda Montrö’yü dolaylı etkileyecek Kanal İstanbul’u gündemine aldığı bu süreçte, Montrö’nün sona erdirilmesine ilişkin ‘senaryolar’ hız kazanmıştır. Türk Boğazları’nın Montrö’ye göre değil, Türkiye’nin taraf olmadığı BM Deniz Hukuku Sözleşmesi’de belirtilen Uluslararası Boğazlara ilişkin kurallara tabi olmasına dönük tartışmalar (Graffy, 2022) açıkça yapılmaya

14 Montrö’nün 29. Maddesi uyarınca, Sözleşme’nin yürürlüğe girmesinden itibaren her beş yıllık dönemin sona ermesinde, taraflardan her biri, bir ya da birkaç hükmün değiştirilmesini önerme girişiminde bulunabilecektir. 14. ve 18. Maddeler için en az iki devlet, geriye kalan tüm maddeler için en az üç taraf devlet değişiklik istemelidir. Değişiklik istemi, önerilen değişikliğin niteliğini ve gerekçesini kapsayacak şekilde, içinde bulunulan beş yıllık dönemin sona ermesinden üç ay önce taraf devletlere bildirilecektir. Diploması yoluyla sonuç alınamazsa, taraf devletler bu konuda bir konferans toplayacaklardır. Bu konferans, 14. ve 18. Maddeler dışındaki değişiklikler için oybirliğiyle karar alacaktır. 14. ve 18. maddeler içinse, Türkiye dahil kaydaş devletlerin dörtte üçünün kabulü gerekmektedir (Meray ve Olcay, 2023: 703, 704). Dolayısıyla Montrö’de Türkiye’nin kabul etmediği bir değişiklik yapılamaz.

15 Montrö’nün 28. Maddesi uyarınca Sözleşme’nin süresi, yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak yirmi yıl olacaktır. Yirmi yıllık sürenin bitiminden iki yıl önce, taraf devletlerden hiçbiri, Fransa’ya Sözleşme’yi sona erdirmeye ön bildirimini vermemişse, Sözleşme bir sona erdirmeye ön bildiriminden gönderilmesinden başlayarak, iki yıl geçinceye kadar yürürlükte kalacaktır. Bu ön bildirim Fransa tarafından, taraf devletlere iletilecektir. Sözleşme, bu madde hükümlerine uygun olarak sona erdirilmişse, taraflar yeni bir Sözleşme hükümlerini saptamak üzere konferans toplayacaklardır (Meray ve Olcay, 2023: 703).

başlanmıştır. Montrö'nün koşullarda köklü değişiklikler veya başka herhangi bir gerekçe öne sürülmeden “tek taraflı bir biçimde sona erdirilmesinin mümkün ve kolay bir sözleşme” olduğu (Pirim, 2017: 179) dikkate alındığında, Ankara'nın Montrö'yü sona erdirmeye koşullarının gündemde tutulmasına zemin hazırlayan söylemleri ve politikaları, Türkiye'nin bölgesel çıkarlarıyla çelişmektedir.

Sonuç

Montrö Boğazlar Sözleşmesi ve Türkiye-RF iş birliği, Soğuk Savaş sonrası hegemonyasını sürdürmeyi hedefleyen ABD'nin, Karadeniz'de sürekli varlık göstermesini engellemiştir. Türkiye'nin Montrö'nün korunmasına, ABD'nin ise Rus etkisinin sınırlandırılmasına yönelik çatışan bölgesel öncelikleri nedeniyle Karadeniz, Ankara-Washington iş birliği alanlarında ‘sınırlı’ bir yer bulmuştur. Montrö'nün korunmasını temel alan Karadeniz politikası gereğince, Sözleşme'nin tam olarak uygulanmasına özen gösteren, bölgesel sorunlara bölgesel çözümler bulunmasını savunan ve özelde kıyıdaş devletler arasında iş birliğini önceleyen Türkiye, Rusya-Gürcistan Savaşı'nda NATO müttefiklerinden ayrı, kendi çıkarları çerçevesinde bir Karadeniz politikası izlemeyi sürdürmüştür.

RF'nin, NATO'nun Karadeniz'e genişlemesini durdurması üzerine, İttifak'ın bölgedeki varlığını pekiştirmeye yönelik ABD'nin, Ankara'nın onayına duyduğu ihtiyaç artmıştır. Washington, Montrö'yü temel alan Karadeniz politikası uyarınca gerektiğinde ABD politikalarını veto eden İttifak üyesi Türkiye'nin, ‘ABD politikalarını veto etmeyen NATO müttefiki’ne dönüşmesini hedeflemiştir.

Ukrayna Krizi'nin Ukrayna Savaşı'na evrildiği süreçte Türkiye'nin, bölgeye müttefiklerinden bağımsız bölgesel çıkarları çerçevesinde değil, NATO üyesi olarak yaklaşması; Karadeniz'i, Türkiye-ABD ilişkilerinde iş birliği alanına dönüştürmüştür. Öyle ki Washington'un, Karadeniz için kullandığı ‘Rus gölü’ söylemini paylaşarak, NATO'nun bölgedeki varlığını artırmasını onaylayan ve İttifak üyeleriyle iş birliğini önceleyen Ankara, Montrö'yü ilk kez ‘gözden geçirilebilecek’ ve hatta ‘sona erdirilebilecek’ bir Sözleşme olarak nitelendirmiştir. Ankara'nın Montrö'yü sona erdirmeye koşullarının açıkça tartışılmasına zemin hazırlayan, ABD'nin bölgesel önceliğiyle çakışan, ancak kendi çıkarlarına aykırı söylemleri ve politikaları, Türkiye'nin Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin korunmasını önceleyen Karadeniz politikasından ciddi bir kopuşu temsil etmektedir.

Kaynakça

- Acer, Yücel (2023). "Russia's Attack on Ukraine: The Montreux Convention and Türkiye", *International Law Studies*, 100: 285-311.
- Aronsson, Lisa ve Jeffrey Mankoff (2023). *The Inhospitable Sea: Toward a New U.S. Strategy for the Black Sea Region* (Washington: CSIS).
- Asmus, Ronald D. (2006). "Next Steps in Forging a Euroatlantic Strategy for the Wider Black Sea", Ronald D. Asmus (ed.), *Next Steps in Forging a Euroatlantic Strategy for the Wider Black Sea* (Washington: GMF): 15-33.
- Ateşoğlu Güney, Nurşin (2021). "Yunanistan'daki ABD Üsleri: Yeni Çevreleme Stratejisinin Handikapları", <https://kriterdergi.com/dis-politika/yunanistandaki-abd-usleri-yeni-cevreleme-stratejisinin-handikaplari> (Erişim Tarihi: 11.09.2024).
- BBC (2021). "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Daha iyisi için imkan bulana kadar Montrö'ye bağlılığımızı sürdürüyoruz", <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-56640091> (Erişim Tarihi: 11.07.2023).
- BBC (2023). "Rusya Tahıl Koridoru Anlaşması'ndan neden çekildi, bundan sonra ne olacak?", <https://www.bbc.com/turkce/articles/c281rnz1xmwo> (Erişim Tarihi: 14.07.2024).
- Belkin, Paul (2019). "Assessing NATO's Value", <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R45652> (Erişim Tarihi: 11.08.2020).
- Brzezinski, Ian (2021). "Statement of Ian Brzezinski, Senior Fellow, Atlantic Council, Washington, DC", *Black Sea Security: Reviving U.S. Policy Toward The Region*, <https://www.foreign.senate.gov/hearings/black-sea-security-reviving-us-policy-toward-the-region102721> (Erişim Tarihi: 17.06.2023).
- Brzezinski, Zbigniew (1997). *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostategic Imperatives* (New York: Basic Books).
- Bükülmez, Başak ve Timur Küpeli (2007). "Küresel Güçlerin Karadeniz Stratejilerinin Önündeki Engel: Montrö", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 5: 193-218.
- Canar, Burçin (2012). "Soğuk Savaş Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Karadeniz Politikası", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67 (1): 49-80.
- Canar, Burçin (2022). "Yeni Avrupa'nın İnşası Sürecinde Avrupa-Atlantik Güçlerinin ve Rusya Federasyonu'nun Ukrayna Politikaları", *ViraVerita E-Dergi: Disiplinlerarası Karşılaşmalar*, (16): 125-164.
- Canar, Burçin (2023). "Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-ABD İlişkilerinde Karadeniz", *VII. Mülkiye Uluslararası İlişkiler Kongresi Cumhuriyetin Yüzüncü Yılında Türk Dış Politikası 12-13 Ekim 2023 Bildiri Özetleri Kitabı*, (Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları): 21-22.
- Cohen, Ariel ve Conway Irwin (2006). "U.S. Strategy in the Black Sea Region", www.heritage.org/research/RussianandEurasia/bg1990.cfm (Erişim Tarihi: 28.09.2010).
- Cumhuriyet (2024a). "CHP'li Bağcıoğlu'ndan ABD'li amirale Montrö yanıtı: Hukuku kendinize göre yorumlayamazsınız", https://www.cumhuriyet.com.tr/siyaset/chpli-bagcioglundan-abdli-amirale-montro-yaniti-hukuku-kendinize-2159490?utm_medium=AramaSonuc&utm_source=AramaSonuc (Erişim Tarihi: 27.01.2024).

- Cumhuriyet (2024b). “Türkiye, Romanya ve Bulgaristan’dan “Üçlü Girişim” mutabakatı”, www.cumhuriyet.com.tr/dunya/turkiye-romanya-ve-bulgaristandan-uclu-girisim-mutabakati-2161748?utm_medium=AramaSonuc&utm_source=AramaSonuc (Erişim Tarihi: 27.01.2024).
- Çelikpala, Mithat (2019). “Bugüne Tarihi Olarak Bakmak: Türkiye-Rusya İlişkilerinin Serencamı ve Geleceği.” https://edam.org.tr/Uploads/Yukleme_resim/-1-10-2023-16-09-59.pdf. (Erişim Tarihi: 11.09.2024).
- Dalay, Galip ve Daria Isachenko (2022). “Turkey’s Stakes in the Russia-NATO Rivalry”, https://www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2022C09_Turkey_Russia-NATO.pdf (Erişim Tarihi: 23.03.2024).
- Daly, John C. K. (2022). “Referee and Goalkeeper of the Turkish Straits: The Relevance and Strategic Implications of the Montreux Convention for Conflict in the Black Sea”, <https://jamestown.org/program/referee-and-goalkeeper-of-the-turkish-straits-the-history-relevance-and-strategic-implications-of-the-montreux-convention-for-conflict-in-the-black-sea/> (Erişim Tarihi: 26.11.2023).
- Danforth, Nick ve Stein, Aaron (2024). “Coming to terms with the loss of Turkey”. <https://warontherocks.com/2024/06/coming-to-terms-with-the-loss-of-turkey/> (Erişim Tarihi: 11.09.2024).
- Delanoe, Igor (2014). “After the Crimean crisis: towards a greater Russian maritime power in the Black Sea”, *Southeast European and Black Sea Studies*, 14 (3): 367-382.
- Denk, Erdem (2022). “Kanal İstanbul projesinin gerçekleştirilmesi durumunda “kıyıdaş olmayan devletlerin savaş gemileri”nin geçişi ve Karadeniz’de bulunma süreleriyle ilgili sorunlar oluşma ihtimali var mıdır ve bunun Montrö Boğazlar Sözleşmesi’ne etkisi olacak mıdır?”, Erdem Denk (ed.), *50 Soruda Boğazlar Rejimi* (Ankara: Altınbaş Üniversitesi Yayınları): 243-246.
- Ekonomist (2022). “Cumhurbaşkanı Erdoğan’dan Montrö açıklaması”, <https://www.ekonomist.com.tr/haberler/cumhurbaskani-erdogandan-montro-aciklamasi-29916> (Erişim Tarihi: 11.07.2023).
- Eldem, Tuba (2021). “Canal Istanbul: Turkey’s Controversial Megaproject: Its Likely Impacts on the Montreux Convention and Regional Stability”, <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/256704/1/2021C43.pdf> (Erişim Tarihi: 22.04.2024).
- Elekdag, Mustafa Şükrü (2016). “81. Yılında Montrö Sözleşmesi’nin Karşılaştığı Güvenlik Sorunları ve Sözleşmenin Feshi ve Tadili İçin Girişimler Vukuunda Karşılaşılabilecek Senaryoların Analizi”, *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, 17: 189-206.
- Graffy, Colleen (2022). “Who will control the Black Sea?”, <https://www.gisreportonline.com/tr/black-sea-russia-turkey/> (Erişim Tarihi: 10.12.2024).
- Güger, Mustafa Birol, “Kanal İstanbul kimler için ne ifade ediyor?”, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/kanal-istanbul-kimler-icin-ne-ifade-ediyor-1827854> (Erişim Tarihi: 14.04.2021).
- Güller, M. A. (2022). “Rusya’nın NATO Kuşatmasını Ukrayna’dan Yarma Harekâtı”, Mehmet Ali Güller (ed.), *Ukrayna: Tarih Yapan Savaş* (İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları): 25-42.

- Holbrooke, Richard (2005). "The End of the Romance", <https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/2005/02/16/the-end-of-the-romance/9390d1a5-0242-4318-85-40-a20f9b842eb3/> (Erişim Tarihi: 17.06.2023).
- H.Res. 892 (2009). "Recognizing the 20th anniversary of the remarkable events leading to the end of the Cold War and the creation of a Europe, whole, free, and at peace", <https://www.congress.gov/111/bills/hres892/BILLS-111hres892ih.pdf> (Erişim Tarihi: 25.06.2023).
- H.R.1680 (2023). "To provide for security in the Black Sea region, and for other purposes", <https://www.congress.gov/118/bills/hr1680/BILLS-118hr1680ih.pdf> (Erişim Tarihi: 25.06.2023).
- Isachenko, Daria (2023). "Turkey in the Black Sea Region: Ankara's Reactions to the War in Ukraine against the Background of Regional Dynamics and Global Confrontation", <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/279427/1/1865946699.pdf> (Erişim Tarihi: 05.03.2024).
- Jackson, Bruce Pitcairn (2005). "The Future of Democracy in the Black Sea Region", www.esiweb.org/pdf/esi_turkey_tpq_id_27.pdf (Erişim Tarihi: 16.12.2007).
- "Kanal İstanbul ve Montrö Sözleşmesi: Kanal İstanbul Sözleşmesi Montrö Sözleşmesi'ne Halel Getirmez", <https://www.kanalistanbul.gov.tr/tr/neden/montro-baglami#:~:text=Ayrıca%20hatırlatmak%20gerekir%20ki%2C%20Montrö,bu%20sınırlamalar%20varlıklarını%20devam%20ettirecektir.> (Erişim Tarihi: 11.09.2024).
- Karan, C. (2022). "Donbass'ın Sekiz Yıllık Savaşı", Mehmet Ali Güller (ed.), *Ukrayna: Tarih Yapın Savaş* (İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları): 43-63.
- Kardaş, Şaban (2022). "The War in Ukraine and Turkey's Cautious Counter-Balancing Against Russia", <https://www.gmfus.org/news/war-ukraine-and-turkeys-cautious-counter-balancing-against-russia> (Erişim Tarihi: 23.03.2024).
- Keskin Ata, Funda (2022a). "Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Türk Boğazları'ndan savaş gemilerinin geçişi konusunda Türkiye'ye hangi yetkileri vermiştir?", Erdem Denk (ed.), *50 Soruda Boğazlar Rejimi* (Ankara: Altınbaş Üniversitesi Yayınları): 128-132.
- Keskin Ata, Funda (2022b). "Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin Karadeniz'e kıyaslı olmayan devletlerin savaş gemilerine tanıdığı hak ve ayrıcalıklar ile getirdiği sınırlamalar nelerdir?", Erdem Denk (ed.), *50 Soruda Boğazlar Rejimi* (Ankara: Altınbaş Üniversitesi Yayınları): 138-140.
- Keskin Ata, Funda (2022c). "Kanal İstanbul projesinin gerçekleştirilmesi durumunda Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne göre geçiş yapan savaş gemilerine ilişkin kurallar nasıl etkilenir?", Erdem Denk (ed.), *50 Soruda Boğazlar Rejimi* (Ankara: Altınbaş Üniversitesi Yayınları): 235-239.
- Keskin Ata, Funda (2022d). "Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin yürürlük ve sona erme koşulları nelerdir ve Sözleşme'nin sona erdirilmesi bildiri yapılması durumunda nasıl bir süreç işleyecektir?", Erdem Denk (ed.), *50 Soruda Boğazlar Rejimi* (Ankara: Altınbaş Üniversitesi Yayınları): 165-170.
- Kirişçi, Kemal (2024). "Black Sea mine sweeping aids a subtle convergence of Turkish-US policies" <https://www.brookings.edu/articles/black-sea-mine-sweeping-aids-a-subtle-convergence-of-turkish-us-policies/> (Erişim Tarihi: 11.09.2024).

- Koca, Selçuk (2023). “Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Kanal İstanbul’un Olası Geçiş Rejimleri Ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi Açısından Taşıdığı Riskler”, *Ankara Barosu Dergisi*, 81 (2):89-135.
- Kucera, Joshua (2016a). “Erdoğan, in Plea to NATO, Says Black Sea Has Become ‘Russian Lake’”, <https://eurasianet.org/erdogan-plea-nato-says-black-sea-has-become-russian-lake> (Erişim Tarihi: 23.03.2024).
- Kucera, Joshua (2016b). “Romania Pushing For Permanent NATO Presence In Black Sea”, <https://eurasianet.org/romania-pushing-for-permanent-nato-presence-in-black-sea> (Erişim Tarihi: 11.07.2023).
- Maass, A. S. (2019). “From Vilnius to the Kerch Strait: Wide-ranging Security Risks of the Ukraine Crisis”, *European Politics and Society*, 20 (5): 609-623.
- Meray, Seha L. ve Osman Olcay (çev.) (2023). “Boğazlar Rejimine İlişkin Olarak, Montrö’de 20 Temmuz 1936’da İmzalanan Sözleşme”, *Montrö Boğazlar Konferansı Tutanaklar, Belgeler*, (2. Basım), (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları): 691-712.
- NATO (2008). “Bucharest Summit Declaration”, http://www.summitbucharest.ro/en/doc_201.html (Erişim Tarihi: 19.10.2010).
- NATO (2014). “Wales Summit Declaration”, https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/official_text_133169.htm (Erişim Tarihi: 09.09.2014).
- NATO (2016). “Warsaw Summit Communiqué”, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_text_133169.htm (Erişim Tarihi: 10.07.2016).
- NATO (2022). “Madrid Summit Declaration”, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_196951.htm (Erişim Tarihi: 30.06.2022).
- NATO (2023a). “Vilnius Summit Communiqué”, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_217320.htm (Erişim Tarihi: 11.07.2023).
- NATO (2023b). “Deterrence and defense”, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_133127.htm (Erişim Tarihi: 07.07.2023).
- NATO (2024). “Washington Summit Declaration”, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_227678.htm (Erişim Tarihi: 11.07.2024).
- Necsutu, Madalin (2024). “Romania To Host Largest NATO Military Base in Europe”, <https://balkaninsight.com/2024/03/21/romania-to-host-largest-nato-military-base-in-europe/> (Erişim Tarihi: 11.09.2024).
- Özdal, H. (2015). “İç-Bölgesel-Küresel Dinamikler Bağlamında Ukrayna Krizi”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 11 (42): 69- 102.
- Özersay, Kudret (2013). “Boğazlar Konusu”, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası*, Cilt III (2001-2012) (İstanbul: İletişim Yayınları): 819-823.
- Pirim, Ceren Zeynep (2023). “Uluslararası Hukukçu Bakış Açısından Kanal İstanbul Projesi”, *GSÜHFD*, 1: 169-191.
- Putin, Vladimir (2022). “Address by the President of the Russian Federation”, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67828> (Erişim Tarihi: 28.02.2022).

- Reuters (2016). “Bulgaria says will not join any NATO Black Sea fleet after Russian warning”, <https://www.reuter.com/article/nato-bulgaria-blacksea-idUSL8N19835X> (Erişim Tarihi: 11.07.2023).
- Simon, Jeffrey (2006). “Black Sea Regional Security Cooperation: Building Bridges and Barriers”, Ronald D. Asmus (ed.), *Next Steps in Forging a Euroatlantic Strategy for the Wider Black Sea* (Washington: GMF): 83-97.
- S.RES.27 (2019). “Resolution: Calling for a prompt multinational freedom of navigation operation in the Black Sea and urging the cancellation of the Nord Stream 2 pipeline.”, <https://www.congress.gov/116/bills/sres27/BILLS-116sres27rs.pdf> (Erişim Tarihi: 25.06.2023).
- Tellal, Erel (2010). “Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu’nun Dış Politikası”, *SBF Dergisi*, 65 (3): 189-236.
- TRT Haber (2024). “Bakan Fidan: Montrö’yü harfiyen uygulamayı sürdüreceğiz”, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/bakan-fidan-montroyu-harfiyen-uygulamayi-surdurecegiz-833103.html> (Erişim Tarihi: 11.07.2024).
- Şener, Bülent (2015). “Kanal İstanbul: Karadeniz’de Jeopolitik Çılgınlık’ın İzdüşümleri”, *21. Yüzyıl*, 74: 7-14.
- Tütüncü, Ayşe Nur (2017). “Montrö Sözleşmesi ve Kanal İstanbul”, *Public and Private International Law Bulletin*, 37 (1): 113-123.
- Uzgel, İlhan (2001). “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası*, Cilt II (1980-2001) (İstanbul: İletişim Yayınları): 243-325.
- Wezeman, Siemon T. ve Alexandra Kuimova (2018). “Turkey and Black Sea Security”, https://www.sipri.org/sites/default/files/2018-12/bp_1812_black_sea_turkey_0.pdf (Erişim tarihi: 13.05.2024)
- Wilson, Ross (2006). “U.S. Policy in the Black Sea Region”, http://www.esiweb.org/pdf/esi_turkey_tpq_id_58.pdf (Erişim Tarihi: 17.10.2010).
- Yapıcı, Utku (2008). “Kronik: Gürcistan Savaşı: Öncesi ve Sonrası”, *SBF Dergisi*, 63 (3): 185-190.
- Yücel, Kurtuluş (2019). *The Legal Regime of the Turkish Straits: Regulation of the Montreux Convention and its Importance on the International Relations after the Conflict of Ukraine* (Dissertation, the Faculty of Law at Johann Wolfgang Goethe-University Frankfurt am Main).
- Zanotti, Jim ve Clayton Thomas (2022). “Turkey: Background and U.S. Relations”, <https://www.refworld.org/reference/countryrep/uscrs/2016/en/112039> (Erişim Tarihi: 17.06.2023).